

'אלא מעתה תפילין היכי כתבינן' – נקט תפילין להאלימים את קושיתו, וכל שכן ספר תורה ומזוזה שהם נכתבים במקום שיער, ודאי אין כתיבתם תמה, אלא אפילו תפילין שנכתבים מן העבר השני, קשה הלא אין זו כתיבה תמה. (ראשונים).

'כל נקב שהדיו עובר עליו – אינו נקב' – אבל אין הדיו עובר עליו – פסול, ואפילו הנקב מוקף דיו בכל צדדיו ואין האות חלוקה לשתיים – אין זו כתיבה תמה. (עפ"י ט"ז או"ח לב סק"ז).
ואולם כיון שבאופן זה, שאין האות מופסקת, לא בטלה צורת האות, והפסול אינו אלא משום דין 'כתיבה תמה' (כמו שפרש"י. וע' גם בתשב"ץ ח"ג לא) – לא שייך לפסול אלא בסת"ם, אבל גט שאין 'כתיבה תמה' מעכבת בו – כשר. (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"א ל; ח"ג מו. ושם צידד להכשיר הגט אפילו שנסדקה האות לגמרי, שלא בטלה צורת האות, כיון ששפתי הקרע נוגעים זה בזה, ע"ש).

דף קב

'מאי רוטב? אמר רבא: שומנא. אמר ליה אביי: הוא עצמו יטמא טומאת אוכלין?' – כתב הנצי"ב (עפ"י משנת טהרות רפ"ג): דוקא שומן קרוש, אבל אם לא נקרוש, אינו מצטרף עם אוכלין. ואולם החזון-איש (ריד) כתב שמשמע שאפילו שומן נמס – אכל הוא.

'אלא המחא את החלב וגמעו – אכילה כתיבא ביה... אכילה כתיבא ביה...' – פרשו ראשונים (תוס' ד"ה היכא, רמב"ן ורשב"א בע"ב), שאין הקושיא מלשון 'אכילה' דוקא, (כי גם בדברים שלא נאמר בהם לשון 'אכילה' בתורה, הוצרכו לדרשה מיוחדת לחייב, כדלקמן) – אלא עיקר הכוונה שלא מצינו איסור אלא כשהדבר בעינו וכבריייתו, ולא כשנשתנה להיות כנוזל. (ולכאורה נראה שהוא הדין באיסורי הנאה, לולא גילוי מיוחד מן הכתוב, לא היה איסור תורה כאשר נשתנו ע"י מיחוי וכדו' – כמו שמשמע בסוגיא בסמוך, לענין ערלה וכלאים. אלא שמדברי התוס' שהקשו על חמץ, הלא אסור בהנאה – אין נראה כן. וכבר נשאו ונתנו אחרונים בענין זה – ע' שו"ת דובב מישרים ח"ג פ; אבי עזרי (מאכ"א קמא י, כב). והיה מקום לפרש (כן נראה לכאורה מדברי התורת-חיים) שסברת הקושיא איננה משום שנשתנה החפצא אלא משום שהאדם שינה לגריעותא מצורת האכילה הרגילה, בכך שהמחה וגמעו, ולפי סברא זו היה מקום לומר שבאיסורי הנאה אין לפוטרו, כי מ"מ לא גרע זה משאר הנאות),
ואולם דעת רבנו שמואל (בתוס' שם) נראה, שכיון שממחה את החלב עצמו ואוכלו, ודאי חייב עליו, ורק משום שכתוב בו 'אכילה' הוצרכנו לדרשה. משא"כ משקים הנפליטים ויוצאים מגוף האיסור, שם צריך לימוד מיוחד אפילו במקום שלא נאמר 'אכילה'.

(... אך בגמרא זו יש לי פירוש נפלא לא ניתן לגלות במכתב כי אם מפה לאוזן'. – מתוך תשובת אבני נזר או"ח שנט,ה).

'הטמאים – לאסור צירן ורוטבן וקיפה שלהן' – לפי דעת הסוברים טעם כעיקר אינו מן התורה, אפשר שעיקר הכתוב בא לאסור צירן, אבל קיפה – נקט התנא אגב, שאין איסורו מדאורייתא. (עפ"י רמב"ן, ע"ש).

ולפי הסוברים טעם כעיקר דאורייתא, ונלמד הדבר ממקורות אחרים (ע' פסחים מד: ועוד), גם כן אין צורך בלימוד מיוחד לאסור רוטב וקיפה, אלא עיקר הכתוב בא לצירן. גם אפשר שעיקר הדרשה באה ללמד שאם המחא את השרץ וגמעו – חייב. (עפ"י תוס' לעיל קיב: ד"ה ורוטבן; בכורות ו: ד"ה רוטב).

ע"ע בחות דעת (קה סק"ב), שאין אומרים 'טעם כעיקר דאורייתא' אלא באותם דברים שנתרבו לאסור צידן, וכיון שצירן בעין אסור מן התורה, גם אם נבלע במאכל – אסור, אבל דברים שאינם בכלל זה (כגון דגים, שצירן אינו אלא מדרבנן. וכ"כ לענין תרומה, שאינה נלמדת משרצים) – טעמם אסור מדרבנן. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"א קנ"ד, ב"ח"ב לו, ב).

(ע"ב) 'זהא דתניא... וההקדש... משקין היוצאין מהן כמותן' – צריך עיון, כיון שכל ממון של הקדש אסור בהנאה ואינו תלוי בשם 'פרי', למה לא ילקח על היוצא מן הפירות, הלא מכל מקום נהנה מממון הקדש?

(והיה אפשר לישב הברייתא כרבי (בפסחים לג.) שהזיד במעילה – במיתה, ודוקא באכילה (כדברי התוס' שם). ואולם הרמב"ם העתיק דין זה, הגם שלא פסק כרבי.)
ויש לומר לפי מה שכתב הרמב"ם (מעילה א, ג) שאזהרת מעילה נלמדת מלא תוכל לאכל בשעריך – אם כן י"ל שזה דוקא באכילה, אבל בשאר הנאות אפשר שאין מלקות, ואיסורו נלמד מדין מעילה שאמרה תורה. ואם פוגמו, עובר בלאו ד'לא תעשון כן'. (עפ"י חזון איש – ריד. וע"ש אריכות רבה לענין שביעית, ולענין מיץ הנסחט מפירות הדר).

'פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה. הביא ענבים ודרכן מנין, תלמוד לומר לומר תביא... אין מביאין בכורים משקה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים' – התוס' (בערכין יא. ד"ה מנין) פרשו: 'הביא ענבים כלומר, הפרישם ודרכן' מביא אותו יין לכתחילה כביכורים. (ולר' אליעזר, אף משאר הפירות, יכול להביא משקה היוצא מהם לביכורים).

ואולם קריאת שם ביכורים היתה בעודם ענבים, אבל לא שיקרא שם על יין ושמן. ומה ששנינו (בסוף חלה) שיוסף הכהן הביא ביכורי יין ושמן ולא קיבלו ממנו – מדובר שלא קרא שם ביכורים בשעת בצירה אלא לאחר שנעשה משקה.

ואולם הרמב"ם (בפירוש המשנה – חלה שם) מפרש שיש מחלוקת בדבר – לדעת ר' יהושע, אפשר להביא יין ושמן ביכורים, ואילו לשאר הדעות, אין מביאים משקה כלל, אף לא יין ושמן. וכוונת הברייתא שאם הביא ביכורי ענבים למקדש, ולאחר מכן דרכן – כל דיני ביכורים נשארים על היין, וזר האוכלם חייב, כאוכל ביכורים.

(ובדעת הרמב"ם להלכה – הכסף-משנה (בכורים ב) מפרש שפסק כר' יהושע, ואילו הנצי"ב (בחידושו כאן) פרש שפסק כמשנת חלה ודלא כר' יהושע, שאין להביא בכורים יין ושמן).

'מה לתרומה שכן חייבין עליה מיתה וחומש?! – אלא גמר מתרווייהו, מתרומה ובכורים – מה לתרומה ובכורים שכן חייבין עליהם מיתה וחומש?! אלא אתיא מתרומה וחד מהנך או מבכורים וחד מהנך' – קשה מה היתה דעת המתריץ בתחילה, וכי לא היה יודע שגם ביכורים במיתה וחומש כתרומה? – ונראה שכבר בתחילה היתה דעת המתריץ 'גמר מתרווייהו' – כלומר מאחד מהם, אלא שהמקשה לא הבין דבריו וסבר שכוונתו לשניהם יחדיו, ולכך הקשה לו, מה אמרת, הלא בתרומה וביכורים בשניהם חייבים מיתה וחומש. וחזר המתריץ לפרש לו דבריו הראשונים. וכמו זה הרבה בתלמוד. (חדושי הר"ן. וע' בתורת חיים פירוש אחר).

'דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סיתוונות ושאר מיני פירות של תרומה – רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי יהושע פוטר... והא דתנן... מני רבי יהושע היא דאמר דון מינה ואוקי באתרה... פרי

מפרי מביכורים' – לשיטת ר' יהושע, נתרבה בביכורים (תביא) שהמשקין היוצאים מהם הרי הם כמותן. ומשם למדנו לתרומה, אלא שמוגבל הלימוד רק לתירוש ויצהר בלבד, כיון שאין משקה אחר מתקדש בתרומה, (ו'דון מינה ואוקי באתרה'), ושוב חוזרים ולמדים בהקש לביכורים, שגם בהם אין המשקה נידון כפרי אלא ביוצא מן הזיתים ומן הענבים, ולמדים ערלה בגזרה-שזה מביכורים. ומשמע מדברי הרמב"ם (מאכלות אסורות י, כב), שכן הדין ביין של כלאי הכרם, שדינו כפרי ולוקין על שתייתו. אבל בשאר כל איסורים שבתורה, המשקים היוצאים מן הפירות – אינן כמותן. ולפי זה, מה ששנינו 'הטבל והחדש וההקדש והשבועית והכלאים – כולן משקין היוצאין מהן כמותן' – היינו מדרבנן, אבל אין לוקים עליהם. (וכמו ציר של דגים טמאים, שאסור מדרבנן, כמו שכתבו התוס' (צט:), כך הוא בכל משקה היוצא מן האיסור). או שמה הברייתא אינה בשיטת ר' יהושע. (כ"כ כמה מפרשים).

וכן פסק הרמב"ם, כר' יהושע. (מאכ"א י, כב; תרומות יא, ב; בכורים ב, ד). אבל ר' אליעזר למד תרומה מביכורים לכל מיני משקין (דון מינה ומינה'), ושוב יש ללמוד כל איסורי תורה בבנין-אב מתרומה וביכורים. (עפ"י אבי עזרי (קמא) שם. ע"ש עוד בהסבר סוגיתנו עם סוגית פסחים כד וברכות לה, ובישוב קושיות התוס'. וע' גם במנחת שלמה – כא).

(ויש להבין פשטות דברי הרמב"ם, שנראה שאין לוקין בשאר איסורים על משקה היוצא מזיתים וענבים – והלא יש ללמד מביכורים ומתרומה, וכמו לר' אליעזר. והיכן מצינו שר' יהושע נחלק על כך. ועוד צריך עיון מאי שנא כלאי הכרם שכתב הרמב"ם שלוקים על היין. וכבר הקשה כן הרמב"ן ז"ל. והדרך שצייד בלחם-משנה אינה עולה בקנה אחד עם ההסבר האמור.

אכן, החזון-איש (ריד) פרש דברי הרמב"ם, שבזיתים וענבים לוקים גם בשאר איסורים, וזה שהזכיר הרמב"ם רק ערלה וכלאים – משום ששביעית וחדש לא שייך בזיתים וענבים, וטבל – אין צורך להזכיר, שהרי מפורש בכתוב תירוש ויצהר. וזהו עיקר המקור לחלק בין זיתים וענבים לשאר פירות. והקדש לבד שייך. ונקט ערלה וכלאים וה"ה להקדש.

ואעפ"י שבגמרא משמע שגם ביוצא מזיתים וענבים צריך לימוד לחייב על היוצא מהם, ומדוע כתב הרמב"ם שלוקה על יין כלאי הכרם – יש לומר שלאחר שלמדנו מביכורים והעמדנו באתריה, גילוי מלתא הוא שהיוצא מזיתים וענבים נחשב פרי. ע"כ תורף דברי החזון"א).

וכן דעת הרמב"ן, שהוא הדין לשאר כל האיסורים שבתורה, לדעת ר' יהושע לוקין על משקין היוצאים מהם, בזיתים וענבים, שהרי אפשר ללמד מביכורים או מתרומה וחד מהנך. ולר' אליעזר – לוקה גם בשאר משקין, כאמור.

(אלא שהחזון"א צדד שמסתבר שבאיסור הבא מאליו, כחדש ושביעית, אף בשאר פירות, המשקין הרי הן כפירות עצמם, אפילו לר' יהושע, כיון שמסתבר להקישם לחומרא, כדין חלב וחמץ שהמחה וגמעם, וכציר שרצים. ויש להעיר שברמב"ן מפורש לכאורה להפך, שיש לדמות לערלה תרומה וביכורים, ששאר משקים אינם נידונים כפירות עצמם).

זמינה, מה בכורים אפילו שאר מינין אף תרומה נמי אפילו שאר מינין' – הר"ן (בחדושי) כתב (עפ"י משנת ביכורים ג, ט), שאף על פי שאין חיוב הבאת ביכורים אלא משבעת המינים, אם רצה להביא מפירות אחרים – מביא. וזהו שלמד מביכורים לתרומה לכל מיני פירות, שמשקין היוצאים מהם כמותם. (ואולם משאר הראשונים נראה שהניחו בפשטות להלכה שאין מביאים ביכורים אלא משבעת המינים).